

HZ. PEYGAMBER'İN TİCARET AHLÂKININ ESASLARI

Zekeriya GÜLER

GİRİŞ

“Ben, iyi ahlâkı tamamlamak için gönderildim” hadisindeki “iyi ahlâk (husnû'l-ahlâk, sâlihu'l-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk)”, tefsir alimi ve ahlâk felsefecisi Râğıb el-İsfahânî'ye (ö. 425/1033 civarı) göre özellikle şu üç şeyi çağrıstırır: Adalet, ihsan ve hikmet. Ona göre bir Müslüman için ulvi yolculuk ilimle başlayıp iffet, sabır ve adaleti hayatı geçirmekle devam eder ve nihayet hikmet, cömertlik, hilim ve ihsan ile taçlanır. Zira ilim hikmete, iffet cömertlige, sabır, hilim ve şecaate sevk ederken, adalet de bütün fiil ve davranışların dengeli olmasına zemin hazırlar.¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in ahlâk sisteminde “Allah'ın emrine saygı, yaratıklarına şefkat” ilkesinde şu temel hedef göze çarpar: Bireysel ve toplumsal anlamda bozulma ve çözülmeyi önleyip şahsiyet gelişimini sağlamak. Şüphesiz bu temel hedef içinde, Hz. Peygamber'in genel ahlâkinin bir parçası olarak onun ticaret ahlâkinin esasları bulunmaktadır.

Yasalarla tanzim edilen ve yürürlükte bulunan pozitif hukukta,(Burada konuya dair şu tespite yer vermekte fayda vardır: “Hukuk ve ahlâk ayrılmının doğal sonucu “pozitif hukuk-ideal hukuk” ayrılmıdır. Temelini Ortaçağ Katolik düşüncesinin oluşturduğu tabii hukuk yaklaşımına bağlı Batı hukuku, ilerleyen süreçte dinden ve diğer sistemlerden bağımsız bir hukuk geliştirmiştir, bu bağlamda hukuk ve ahlâk arasında bağ olmadığına dair görüşler pozitivistler başta olmak üzere birçok hukukçu tarafından savunulmuştur.”) özel hukukun bir dalı olan ticaret hukukunun örf ve âdet kurallarını dikkate aldığı açıklır. (Nitekim Türk Ticaret Kanunu'nun 1. maddesinin 2. fıkrasında ‘Mahkeme, hakkında ticari bir hüküm bulunmayan ticari işlerde, ticari örf ve âdete, bu da yoksa genel hükümlere göre karar verir.’ diye örf ve adeti hükmeye esas kabul eder. 2. madde ise ‘Ticari örf ve âdet’ başlığıyla tanzim edilmiş olup örf ve adetin ticaret hukukunda uygulanabilirliğini ele alır.) Ticaret hukukunun ilke ve kuralları arasında adalet, iyi niyet, dürüstlük, irade serbestisi veya haksız rekabet yasağı, stokçuluk yasağı, fahiş fiyat yasağı, basiretli-tedbirli bir iş adamı misali davranış yükümlülüğü gibi ahlâk temelli yasal düzenlemelerin yer olması da bunu gösterir. Nitekim pek çok hukukçu tarafından ahlâk kurallarının hukukta hassas bir terazi vazifesi gördüğü, hemen tüm temel hukuk kaidelerinin örf ve adet kurallarından türediği, bunların zaman içinde kodifiye edilip kanunlaştırıldığı, hukukun toplumun tekamülünü yansitan bir ayna durumunda olması gerektiği, toplumların hayatında kökleşmiş meşru örf ve adetlere dayanmayan hukuk kurallarının uzun süre yürürlükte kalamayacağı, meşru örf ve adetlerden kendini uzaklaştıran bir hukuk sisteminin kendi otoritesini zayıflatacağı, toplumun ahlâkî görüşlerine uymayan kanunların konulmaması gereğinden kanun koyucunun maşerî vicdandan gelen esasları her zaman göz önünde bulundurmak zorunda olduğu ve bir toplumun ahlâkî görüşlerine uymayan bir kanunun o toplumun hakiki mal olamayacağı ifade edilir.⁶ Bir misal olarak, dostluğun tanık beyanına etkisi konusunda fıkıh

kitaplarından ziyade, özellikle ahlâk kitaplarında ele alınmış olan bir ahlâk normunun Mecelle (md.1701) hukuk normuna dönüşerek somutlaştiği görülür. Hukuk-ahlâk ilişkisine dikkat çeken bu girişten sonra, ahkâm-ı şer'iyyenin ikinci kaynağı olan sünnet ve hadislerde tespit edilebilen ticârî ahlâkin temel esasları maddeler halinde belirlenip kısa açıklamalar yapılacaktır.

I. BİLGİ TEMELLİ TİCARET TECRÜBESİNE SAHİP OLMAK

Çarşı-pazarda alım satım ahkâmini bilmeyen kimselere sitem eden Halife Ömer'in (r.a) şu uyarısı oldukça anlamlıdır: "Yalnızca dinî konularda bilgisi iyi olanlar pazarımızda alım satım yapın!" Bu demektir ki, ticârî hayatın bereketli olması, yeteri kadar ilmihal bilgisi ve bilinç yanında pratik tecrübeye bağlıdır. Esasen bilgi, bilinç ve tecrübeden uzak bir ticârî hayat, ekonominin krize sürüklenmesi ve toplumsal anlamda kıyametin kopması demektir. Nitekim Rasûli Ekrem şu uyarıda bulunur: "Malın çoğalması, ticaretin yaygınlaşması, ilim (yollarının, kaynaklarının) zuhur etmesi, alım satım esnasında adamın "hayır, filan tüccara danışayım" diyerek büyük bir mahallede/piyasada (güvenilir) kâtibin aranıp da bulunamaması kıyametin alametlerindendir."

II. GİRİŞİMCİLİK

Bilindiği üzere ticaret, ziraat ve sanat üç ana kazanç yoludur. "Rızkın onda dokuzu ticarettedir. Onda biri ise sığır-deve gibi büyükbaş ve koyun-keçi gibi küçükbaş hayvanlardadır" hadisi, ticaretin büyük bir rizik kapısı olup, onun diğer kazanç yollarından daha faziletli olduğunu ifade eder. Aslında bu kazanç yollarından hangisi olursa olsun, girişimcilik ruhu ile meydana gelen kazanç, en faziletli geçim yolu sayılır. İnsanın değerini belirleyen kriter de onun sa'yü gayreti, yani emeğidir. Hadislerde, dışarıdan mal getiren girişimcinin rizik temini peşinde olduğu, karaborsacının ise laneti hak ettiği ifade belirtilmiştir. Yine karz-ı hasen salih amel görülmüş, buna mukabil faiz yemek ve tefecilik yapmak ise büyük günahlar arasında sayılmıştır.

III. İŞE ERKEN BAŞLAMAK

"Allahım, ümmetimden erken kalkanların işlerine bereket ver!" hadisini nakleden râvi Sahr el-Gâmidî'nin (r.a) dile getirdiği şu bilgi ve tecrübe konuya açıklık getirir: "Peygamber (s.a) bir keşif kolu veya bir ordu gönderdiği zaman günün ilk saatlerinde gönderirdi. Sahr (râvi kendisini kasteder) tüccar bir adamdı. Ticaret için bir kimseyi (veya kervanını) gönderdiğinde sabahın ilk saatlerinde gönderirdi. Bundan dolayı da mal ve serveti çok oldu." Hadiste geçen "bereket" kelimesi, ziyâde, nemâ, rağbet, devam, genişlik, bolluk, çok, mebzûl, hayır, felâh, saadet ve kesintisiz nimet mânalarına gelir. "Allah bereket versin!" cümlesi, bir şeyin artmasını temenni yerinde kullanılır. Mali ucuza satarak sürümden kazanmak, dürüst davranışın yumuşaklığını ve kolaylığı göstererek müşteriyi memnun etmek birer bereket vesilesidir. Söz konusu hadis çarşıpazarın, atölye ve iş yerlerinin erken açılıp zaman tanzimini teşvik ettiğinden iktisadî, ticârî vs. faaliyetler için sabah erkenden işe başlamak, dinî hükmü bakımından sünnet/müstehap sayılmıştır.

IV. DÜRÜST VE GÜVENİLİR OLMAK

Hz. Peygamber'in, düşmanlarının bile güvenini kazanarak "Muhammedü'l Emîn" diye anılıp "Hilfu'l-fudûl" üyesi olması, Akabe Biatları'nda öne çıkan sadakat sözleşmesi, Medine'de Ensar ile Muacirler arasında kurulan kardeşlik akdi (muâhât) ile çeşitli gruplarla gerçekleştirilen Medine vesikası, konunun önemini gösteren birkaç örnekten ibarettir. Ayrıca "Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tacir, peygamberler, siddikler ve şehitlerle beraberdir" hadisinin verdiği müjde ve Veda Hutbesi'nde doğru, dürüst ve güven veren bir kişilik inşasına yapılan vurgu, tacirin nasıl bir kişilik sahibi olması gerektiğini öğretmesi bakımından calib-i dikkattir. Ne var ki bu mujdeye nail kılan işin, pek de kolay olmadığını düşündürmektedir. Zira namuslu iş yapan, doğru, dürüst ve güvenilir tüccarın, sayı bakımından her zaman azınlıkta kaldığı müşahede edilmektedir.

Hz. Ömer şöyle der: "Öyle bir kişinin namazı ve orucu sizi aldatmasın! Ki o, konuştuğunda yalan söyleyip kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder!" Bu demektir ki, iş ve ticaret hayatında yalan söyleyen, maddi-manevi emanete riayet etmeyen bir insan, gerçek anlamda namaz kılamamış ve oruç tutamamış olduğundan, bireysel ve toplumsal hayatında ibadetlerinin semeresini görememiş ve itibarını yitirmiştir olur. Dürüst ve Güvenilir Olmak başlığı altında ifade edilmelidir ki, işçi-işveren haklarına riayet etmemek, emek ve alın terini sömürüp çalışanı mağdur etmek hayasızlıktır. Zira imanın şubelerinden biri olan haya, iffetten doğar. "Haya imanın tamamlayıcı bir parçasıdır." anlamındaki hadiste geçen haya kelimesi, "Çırın şeylerden kaçınmaya sevk eden ve hak sahibinin hakkı konusunda kusur ve taksirden, yani her türlü hukuk ihlalinden meneden ahlâkî bir tavır ve afif bir duruş" diye tarif edilir. Esasen, ticâri ilişkilerdeki tutum ve davranış biçimleri, ferdin iç dünyasının dışa vurumu demektir. Doğruluk ve dürüstlük, takva sahibi bir kul olmanın da işaretidir.

V. ÖLÇÜ VE TARTIDA TİTİZ DAVRANMAK

Bir mümin için ticarette gözetilen gaye, ne pahasına olursa olsun kazanmak değil, helâl-haram titizliği gösterip meşru kârla yetinerek geçim yolu sağlamak olmalıdır. Bu itibarla ölçü (mîkyâl) ve tartı (mîzân) kelimeleri, sosyo-ekonomik hayatın dengeleriyle, piyasa şartları ve standartlarıyla oynanmaması gerektiğini düşündürmelidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem, "Tartığınız zaman ağır tartın" buyurarak müşteri lehine bir çığır açmak istemiştir. Esasen bu hadisin açtığı bereketli çığırın ilham kaynaklarından biri, bolluk içinde yaşayan Medyen ve Eyke halkın kurduğu zulüm, vurgun, soygun, talan düzenleninden ve yolsuzluk ekonomisinden vazgeçirmeye çalışan Şuayb Peygamber'in öğütlerini kıssa eden şu âyetler olmalıdır:

"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: "Kavmim! Allah'a kulluk ediniz, O'ndan başka tanrıınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik tutmayın. Ben sizi maddî bakımından iyi bir durumda; bolluk/refah içinde görüyorum; ama doğrusu sizin hakkında kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum. Kavmim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın. Eğer müminsiz Allah'ın kalıcı nimeti sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinde bir muhafiz değilim." Kavmi ise "Şuayb!"

Atalarımızın taptığı putlardan yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana ibadetin mi emrediyor? Oysa sen akıllı ve mantıklı birisin!" dediler. Şuayb da onlara şöyle dedi: "Kavmim! Bir de şöyle düşününüz: Ya benim, rabbimden açık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir nasip vermişse! Size yasaklıdığını kendim yaparak çelişkiye düşmek istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam Allah'ın yardımına bağlıdır. Yalnız O'na dayanıyor ve O'na yöneliyorum." Günümüz şartlarında özellikle bencil ve muhteris karakterlerin, rekabet hakkını kötüye kullanarak piyasayı manipüle eden simsar, stokçu ve fırsatçıların, Hz. Şuayb'in "insanların mallarının değerini düşürmeyin" diye uyardığı, para dahil birçok "şey"i noksantalıştırip çalan, hoyratlık ve soygunculuk yapan kavminin gördüğü ceza ve yaşadığı felaketten ibret dersi çıkarmaları gereklidir.

VI. ALIM SATIMDA KOLAYLIK SAĞLAMAK

Şu hadisleriyle Rasûl-i Ekrem, Allah'ın rızasını kazanmak için ticârî muamelelerinde kolaylık prensibini uygulayan, nazik ve cömert davranıştan bir insan için rahmet niyazında bulunmuş ve bağışlanacağı müjdesini vermiştir: "Satarken, satın alırken, alacağını isterken (ve borcunu öderken) kolaylık gösteren bir adama Allah rahmetini ihsan buyursun!" "Kim güç ve sıkışık vaziyette olan bir kimsenin borcunu erteler veya hafifletir ise, Allah da kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmayacağı mahşer gününde arşın gölgesi altında onu gölgelendirir." "Allah Teâlâ sizden önceki ümmetlerden bir kişiyi bağırladı. Çünkü o sattığı zaman kolaylaştırır, satın aldığında kolaylık gösterir ve borçludan alacağını isterken kolaylığı tercih ederdi."

Şüphesiz ödeme imkânı var iken borcunu geciktirmek doğru değildir. Hatta Hz. Peygamber'in, ödeme imkânı olan borçlunun borcunu geciktirmesinin zulüm olduğunu ifade eden hadisleri vardır. Ancak borcunu ödeme konusunda iyi niyetli ve ciddi olmasına rağmen, çaresiz insanlara kolaylık göstermek bir erdemdir. Darda olan bir borçluya süre tanııp onu rahatlatmak, ödeymeyecek durumda olanın borcunu bağıtlamak "insanı yaşıat ki devlet yaşasın" anlayışı gereği hayatı bir davranıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'ndeki zimem defteri uygulaması, bu konuda güzel bir örnek teşkil eder. "Veresiye defterindeki borçların ödenmesi" demek olan bu medeniyetin temelinde Yüce Kur'an'ın şu beyanı olmalıdır: "Eğer borçlu darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona süre tanımak gereklidir. Eğer anlarsanız bunu sadakaya saymak sizin için daha hayırlıdır." Şu hadis de bu âyetin açıklaması gibidir: "Allah'ın, kıyamet gününün keder ve sıkıntılarından kurtarması kimi sevindirirse, borcunu ödeymeyene süre tanısın veya bir kısmını silsin!" Ayrıca satın aldığı mal ve eşyadan memnun olmayan müşteriden gelen bir talep olarak ikâle, yani karşılıklı rıza ile akdi sona erdirme işlemi de Alım Satımda Kolaylık Sağlamak kapsamında düşünülmelidir.

VII. RİZİK ARAYIŞINDA ORTA YOL İZLEMEK

Her şeyden önce orta bir yol izleyip temiz ve helâl rızık peşinde koşmak, stres ve telaştan uzak durmak, hilim ve teenni ile hareket etmek, ihtiras ve haksız rekabet hallerinden uzak durmak, mümin bir şahsiyet için kaçınılmaz bir durumdur. İlâhî

yasaya (sünnetullah) aykırı birer tutum ve davranış demek olan ifrat ve tefrit gibi iki uç arasındaki orta yol, insanın duygusal, düşünce, hareket ve davranışlarındaki denge ve itidal çizgisi demektir. Şüphesiz bu denge ve itidal çizgisi, alışkanlığa dönüşüp refleks haline gelmesiyle birlikte fazilet (erdem) adını alır.

“Sağlık, emniyet ve yeterli erzak” imkânın dünyaya bedel bir nimet” olduğu gerektiğini öğreten Rasûl-i Ekrem’İN, “İsraf etmeyerek, kibir ve gurura kapılmayarak yiyeceğiniz, içeceğiniz, giyinizi ve tasadduk ediniz.” şeklindeki talimatı, gereksiz tüketim ve dengesiz harcamaların önlenmesine yönelik birer uyarı niteliği taşımaktadır. Bu demektir ki gerek şahsi mal gerek herkesin ortak olduğu bir nimet üzerinde “keyfe mâ yesâ” bir tasarrufta bulunmak kabul edilemez. Zira şahsi mal ve ortak nimetler, geçici birer emanet olup görev ve sorumluluk bilinciyle korunmalıdır. Nitekim can, namus, özel mülk ve malların dokunulmaz olduğunu ifade eden ve bunları koruma uğrunda mücadele ederek ölümü göze alan kimseleri şehid diye niteleyen hadisler bu noktaya işaret eder.

Esasen rızık arayışında orta yolu takip edebilmek için rızkı veren Yaratıcı'ya tevekkül şartı aranır. Tevekkül, Allah'a karşı tam bir güven, samimiyet ve teslimiyet içinde olmak, rızkı verenin yalnızca Allah olduğu iman ve şuuruya hareket etmek demektir. Tembellik, yoksulluk ve acizlik, tevekkülün esprisiyle bağıdaşmadığı gibi, onun için bir mazeret de teşkil etmez. Halife Ömer, bir gün Yemenli bir grup insanla karşılaşmış, onlara: “Sizler kimlersiniz?” diye sormuş. Onlar da: “Biz mütevekkilleriz” diye cevap vermişler. Bunun üzerine Hz. Ömer onlara: “Hayır aksine siz müteekkil (iyiçi, insanların sırtından geçen) kimselersiniz. Size mütevekkillerin hallerini anlatayım: Tohumu toprağa atar ve Rabbine güvenerek neticeyi O'na havale eder.”

“Esbâba tevessül, mâni-i tevekkül değildir” ilkesi gereği, rızık temini için gösterilen teşebbüs, gayret ve çaba, tevekküle engel olmaz. Bu sebeple kul, Yüce Yaratıcı ile iletişimini canlı tutmalı, tedbir-i beşerîyi yerine getirip takdir-i ilâhîye rıza göstermeli, kendisi için takdir ve tayin edilen rızkın mutlaka geleceğine inanmalı, rızkını helâl yoldan sağlamaya kararlılığı göstermelidir. Aksi halde, “Ben bu servete yalnız kendi bilgim sayesinde kavuştum!” diyen Kârûn'un; kendinde varlık gören, zulmeden, aldanan ve aldatan, zenginliğe dayalı kibir ve gururun sembolü olan adamın durumuna düşer. Zira rızık verenin ancak Allah olduğu iman ve şuurundan sonra çalışmak ve gayret göstermek bir anlam kazanabilir. Bu yüzden, rızkı salt çalışma ve gayrete bağlamak, sebebi, müsebbibü'l-esbâb ve müsebbib-i hakikî olan Yüce Yaratıcı yerine koymak gibi bir yanlışlıkla sürüklüyor. Şüphesiz bu anlamda tevekkül, özgürlük ve bağımsızlık demektir. Nitekim Peygamber (s.a) şöyle buyurur: “Ey insanlar, Allah'tan korkarak sorumluluklarınızın farkında olun ve rızık arayışında orta yolu takip edin. Zira hiçbir kimse rızkını -gecikmiş olsa bile- hastamam etmeden ölmeyecektir. O halde Allah'tan korkarak sorumluluklarınızın farkında olun ve rızık arayışında orta yolu takip edin. Helâl olanı alın, haram olanı da terk edin!” “Eğer siz gereği gibi Allah'a tevekkül etseydiniz, sabahleyin aç gidip akşamleyin tok dönen kuşlar rızıklandırdığı gibi size de rızık verilirdi.”

VIII. ZENGİNLİK VE FAKIRLİĞİN BİRER HAL OLDUĞUNU BİLMEK

Zenginlik ve fakirlikten hangisinin faziletli olup olmadığı konusunun, İslam alimleri arasında tartışıldığı görülür. Hatta, çok yönlü bir İslâm âlimi olan Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066), fakirliğin zenginliğe faziletli kılınması anlamına gelen Tafzîlî'l-fâr' ale'l-gînâ adlı bir eser yazdığı da bilinir. Ancak onun gibi diğer bir İslâm âlimi olan İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 597/1201) göre, "Fakirin kendini zenginden hayır görmesi, İblis'in hile ve aldatmasındanandır. Hayır ve faziletli olmak, varlık ve yoklukla değil bunun ötesinde bir şey; niyet ve hal ile, yani mal varlığından maksadın ne olduğunu ve bunun ne şekilde kullanılması gerektiğini kavramakla mümkündür." İbnü'l-Cevzî'nin bu tesbiti gayet yerinde olmalıdır. Esasen zenginlik ve fakirlik konusundaki değer ölçüsü, maddî varlık ve yokluğa değil insanın ahlâkî tutum ve davranışına bağlıdır.

İbn Mâce'nin Sünen'inde, "iktisâdî teşebbûslere teşvik (el-hass ale'l-mekâsib)" bab başlığı altında şu hadis zikredilir: "Müttakî için zenginlikte sakınca yoktur. Müttakî için sağlık, zenginlikten daha hayırlıdır. Gönül hoşluğu nimettendir." Ayrıca "Allah takva, tevazu ve mahviyet sahibi zengini sever" buyuran Peygamberimiz (s.a), özellikle takva vurgusu yaparak zenginin nasıl bir vasif kazanması gerektiğini açıklamıştır. Hadislerde fakirliğin şer ve fitne sebebi olarak korkulan, istenmeyen ve insana görev ve sorumluluğunu unutturan bir durum olduğu kadar, onurlu duruş sergileyen, sabır ve iffetyle olgunluk gösteren fakirlerin zenginlerden önce cennete gireceği ve onların cennet ehlinin çوغunu oluşturmağı haber verilmiş, zenginliğin azgınlığa sürükleyen ve cehenneme yaklaştırın yakıcı tarafına dikkat çekilmiştir. Bu hadislerinde Peygamberimiz (s.a), fakirlik fitnesinden Allah'a sığınmış, Allah'tan iffetli kılmasını ve başkasına muhtaç etmemesini niyaz etmiş, ümmetini "Fakirlikten, kitliktan, zilletten, kötülük etmekten ve kötüüğe maruz kalmaktan Allah'a sığının!" diye uyardı.

Yüce Kur'an, hayatın iyi ve kötü yönleriyle bir sınav alanı olduğu gerçeğini beyan eder. Öyle anlaşılıyor ki, "ilk bakışta çelişkili gibi görünen fakirliğin lehinde ve aleyhindeki rivayetler aslında İslâm'ın benzer konulardaki tutumuyla da uyumlu olarak haklar ve ödevler, yetkiler ve sorumluluklar arasında denge bulunduğu işaret etmeyi amaçlar. Her nimetin, her mahrumiyet ve sıkıntının maddî sebeplerinin yanı sıra İslâm'ın yaratılış ve kullukla ilgili genel telakkisi açısından da makul bir açıklaması yapılarak hem tevhid inancının hayatın her safhasını kuşatan bütünlüğü hem de kişilerin ruh sağlığı, yaratıcıya ve hayata bağlılıklarını, kendilerine saygıları korunmuş olmaktadır."

Görebildiğimiz kadariyla, Hz. Peygamber fakirden ziyade, zengin olup benlik ve çıkar kavgalarına girişen muhterislerden endişe duyduğunu haber vermiştir. Nitekim "Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının süs ve cazibesine gözlerini dikme! Rabbinin rızık ve nimeti daha hayır ve daha kalıcıdır" uyarısına muhatap olan Rasûl-i Ekrem, "Benden sonra, sizin hakkınızda en çok korktuğum şeylelerden birisi, dünyanın zinet ve câzibesinin size açılmasıdır" diyerek ümmetini dünyevileşme tehlikesinden koruyup dengeli bir yaşam tarzına yönlendirmeyi hedeflemiştir. Rasûl-i Ekrem'in, zenginliği ve cömertliği sebebiyle bazı sahabîlere nisbetle kendisinin daha faziletli olduğu zehabına kapılan Sa`d b. Ebî Vakkâs'ı "Allah bu ümmete ancak zayıflarıyla; onların

duaları, namazları ve ihlâsları ile yardım eder (onları kollayıp gözetiniz).” diye uyarması da aynı gerekçe ile açıklanabilir.

IX. GÖSTERİŞLİ YAŞAM TARZINDAN UZAK DURMAK

Şer’î bir hüküm olarak insanın kendisinin ve aile efradının geçimini sağlayacak ve zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak kadar çalışıp kazanması farzdır. Allah yolunda infak etmek, yoksulların, dost ve yakınlarının ihtiyaçlarını gidermek için kazanması müstehap/mendup, refah içinde bir hayat sürdürmek için çalışması ise mubah görülür. Ancak övünmek ve üstünlük taslamak, hırsı kapılarak başkasının servetiyle yarışmak ve taşkınlık yapmak için kazanmak haram sayılır. Nitekim “Âdemoğlunun şunlar dışında bir hakkı yoktur: Oturacağı ev, bedenini örtecek elbise, yiyecek ekmeğ ile su koyacak kap” hadisi, insanın hakkı olan şeylerin iaşe ve ibate gibi zarurî ihtiyaç maddeleri olduğunu gösterir.

Bu sebeple Rasûl-i Ekrem’în şu duası, bu açıdan dikkat çekici görülmelidir: “Allahım, beni mütevazı olarak yaşat, mütevazı olarak canımı al ve mütevazı olanlar zümresinde haşret!” Bu dua cümlelerinde geçen ve “mütevâzi” diye tercüme edilen “miskin” kelimesi ile alçak gönüllülük, zühd ve kanâat ahlâkı kastedildiği anlaşılır. Nitekim İbn Kuteybe (ö. 276/889) şöyle der: “Sanki Hz. Peygamber, Allah’tan kendisini cebbârlardan ve mütekebbirlerden kılmasamasını ve onların zümresinde kendisini haşretmemesini istemiş gibidir. Söylediklerimizi doğrulayan bir delil de şudur: Şayet Rasûlullah (s.a) Allah’tan fakirlik mânasında miskinliği istemiş olsaydı, Allah onu bu isteğinden menederdi. Zira Allah Teâlâ, onun ruhunu kendisine verdiği birçok ganimetle zengin bir halde iken kabzetmiştir. Medine’deki bahçeleri, malları ve Fedek arazisi gibi miras bırakan bir şahsiyet için “fakir olarak öldü” denemez. Allah şöyle buyurur: “O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Şaşırılmış bulup da yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?” Rasûlullah (s.a) Elçi olarak gönderildiğinde ve vefatı anındaki hali Allah’ın buyurduğu hususa delalet eder. Çünkü o, fakir olarak Peygamber oldu, zengin olarak ruhu kabz olundu. Bu da onun Rabbinden istediği miskinliğin fakirlik olmadığını gösterir.”

SONUÇ

Hz. Peygamber’în Ticaret Ahlâkının Esasları konulu bu makale, şu madde başlıklarını altında hazırlanmıştır: Bilgi Temelli Ticaret Tecrübesine Sahip Olmak, Girişimcilik, İşe Erken Başlamak, Dürüst ve Güvenilir Olmak, Ölçü ve Tartıda Titiz Davranmak, Alım Satımda Kolaylık Sağlamak, Rızık Arayışında Orta Yol İzlemek, Zenginlik ve Fakirliğin Birer Hal Olduğunu Bilmek, Gösterişli Yaşam Tarzından Uzak Durmak. Hz. Peygamber’în sünnet ve hadislerinin inşa ettiği ahlâk sisteminde öne çıkan ticârî esasları özetle belirlemeyi hedefleyen bu mütevazı çalışmada şu gerçek bir kez daha ortaya çıkış bulmaktadır: Dünya ile ahiret arasında sağlıklı bir denge kurularak hayat anlam kazanır; bireysel ve toplumsal anlamda çözümler önlenecek insanî-ahlâkî her alanda gelişme yaşanır. Doğruluk, güven, cömertlik, karz-ı hasen, kanaat, tevekkül, tokgözlülük ve helal kazanç gibi erdem ve olumlu değerlerin yerleşmesi, yalan, güvensizlik, aldatma, tefecilik, cimrilik, savurganlık, açgözlülük ve haram kazanç gibi olumsuz gidişatin, suç ve günahların son

bulması için sıkı bir mücadele vardır. Ne var ki, bütün bir insanlığın kurtuluşu için onun getirdiği ahlâk sisteminin, hukukî müeyyide ve yasal düzenlemelerle tâhkim edilerek sürdürülmesi gereklidir.

Hz. Peygamber'in ticârî ahlâkını bireysel ve toplumsal hayatında benimseyip özümseyen iş dünyasının, Kur'an'da zikr-i cemîl ile yâd edilen Rahmân'ın dostları safında yer aldığı görülür. Zira onlar şöyle yâd edilir: "Onları ne ticaret ne de kazanma hırsı Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyabilir. Onlar, kalplerin ve gözlerin dehşetle-doneceği günden korkarlar. Çünkü (o dehşet günde) Allah, onları yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirecek ve onlara lütuf ve cömertliğinden fazlasıyla verecektir. Dilediğine hesapsız rizik bahşeden Allah'tır" (en-Nûr 24/37-38). Aksi halde, Allah'ın yaratıcı kudret olduğunu kabul etmesine rağmen, O'nun Kur'an öğretileri yoluyla iş ve ticaret hayatına karışmaması gerektiğini ileri sürenlerin, cahiliye dönemindeki müşrik Arapların tanrı tasavvurunu paylaştıklarından onlarla aynı akibeti hak edecekleri bilinmelidir.

Not: Hadis ve alıntıların kaynakçası için orijinal makaleyi kontrol edebilirsiniz:
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4437723>